

Het is verbazingwekkend hoe het menselijk brein omgaat met meervoudige betekenissen van woorden. Stel, je bent op zoek naar een staande lamp en dwaalt rond in een IKEA-labyrint. Daar is een hoofdweg vastgelegd die je langs alle afdelingen leidt op zo'n kronkelige manier dat de kritische consument die zich niet wil blootstellen aan irrelevante verlokkingen en impulsaankopen, totaal gedesoriënteerd raakt. Er zijn wel sluiproutes die afsnijding mogelijk maken, maar die zijn alleen vindbaar voor ingewijden. Dus in je wanhoop wend je je tot een medemens met de noodkreet: 'Ik ben op zoek naar de verlichting. Waar vind ik die?'

De vraag biedt weinig kans op een wedervraag als 'Bedoelt u Kant of Locke, of misschien Descartes?', waaruit weer eens blijkt hoe bepalend de context is. Het brein van de gevraagde sluit volautomatisch een waaier aan mogelijke betekenissen uit. Je zou zeer verrast zijn als een IKEA-medewerker zou antwoorden: 'Voor de verlichting moet u in een boekwinkel zijn.' Of als je net die zeer zeldzame spirituele IKEA-klant zou treffen die reageert: 'Zoekt u Boeddha of Brahma? Of is Augustinus meer iets voor u?' Of toevalig de arts in opleiding die meer aan haar komende examen loopt te denken dan aan woninginrichting en vraagt: 'Heeft u pijn? Of last van obstipatie?'

Het Duits heeft de naam helderder te zijn, vooral als het om abstracte begrippen gaat. Dit vooroordeel wordt hier bevestigd. Voor de vier betekenissen die het Nederlands met *verlichting* op één hoop gooit, heeft het Duits vier verschillende woorden. Verlichting door fysieke lichtbronnen heet *Beleuchtung*, verlichting door de rede *Aufklärung*, verlichting door spirituele ingeving *Erleuchtung* en

verlichting door vermindering van fysieke of psychische druk *Erleichterung*. En dat terwijl het Duits met dezelfde etymologische verwantschappen te maken heeft als het Nederlands, namelijk met twee aparte, maar sterk op elkaar lijkende Proto-Germaanse woorden waarvan het ene (met de betekenis 'niet donker') een tweeklank *eu* in de stam had en het andere (met de betekenis 'niet zwaar') een lange *ī*.

Het lijkt vooral een gemis dat het Nederlands geen onderscheid maakt tussen verlichting door spirituele ingeving en verlichting door de rede. In de laatste betekenis heeft de verlichting het tot een filosofische en culturele stroming gebracht, maar volgens de vigerende Nederlandse spellingregels wordt die niet eens met een hoofdletter gemarkeerd. Althans: 'Deze regel geldt voor courante teksten. In gespecialiseerde publicaties kan ervan worden afgeweken.' Het Wikipedia-artikel over de 'Verlichting' rekent zich kennelijk tot de laatste categorie, maar wil zich waarschijnlijk ook afzetten tegen de aartsvijand: verlichting als religieus-mystiek begrip.

De Duitse helderheid komt tot volle uitdrukking in het woord *Aufklärung*. Volgens Müller (2002) hebben de *Aufklärer* deze aanduiding zelf ontwikkeld, door te associëren met het meteorologische werkwoord *aufklaren* 'opklaren, helder/licht worden'. Daarbij zij opgemerkt dat als zelfstandig naamwoord in weerkundig taalgebruik niet *Aufklärung* maar *Aufheiterung* gebruikelijk is. Maar de lichtmetafoor was populair, waarbij het causatieve en transitieve werkwoord met umlaut *aufklären* 'ophelderden' en 'voorlichten' van pas kwam. 'Die Sonne der Aufklärung, die die Nacht verscheucht

bzw. die Wolken der Dämmerung durchbricht und die Morgenröte einer neuen Zeit ankündigt oder sich gar deren Zenit annähert – das waren in Schrift und Bild prägende Topoi der Epoche' (Müller, 2002, p. 1). De tegenstanders waren de 'obscuranten', de krachten van de duisternis.

Het gebruik van het werkwoord *aufklären* vanaf ongeveer 1720 werd waarschijnlijk beïnvloed door het Franse *éclairer*. Het zelfstandig naamwoord *Aufklärung* werd halverwege de eeuw gebruikelijk. Ook gebruikt werd in die tijd, waarschijnlijk onder invloed van het Engelse *enlightenment*, de term *Erleuchtung*, ondanks – of misschien, toen nog, dankzij – de religieuze connotatie. Kern was de wereld in een nieuw licht te zien, en misschien verschilde de vervoering door de rede ten diepste helemaal niet zo principiële van die door een religieuze belevenis. Verdwazing door de rede was ook een optie: verlichtingscritici maakten zich meester van de lichtmetafoor door te spreken van de bliksem, die het volk verblindde en paleizen in vlammen deed opgaan. De Franse Revolutie werd geweten aan uit de hand gelopen verlichtingsdenken.

In de hedendaagse consumptiemaatschappij heeft de commercie de manipulatie van de rede tot hoge ontwikkeling gebracht. De kritische consument die het IKEA-purgatorium weet te verlaten zonder te zijn bezweken voor de duistere krachten van redeloze koopimpulsen, ademt diep de buitenlucht in, ziet weer helder en slaakt een zucht van Verlichting. EK ■

LITERATUUR

Müller, W. (2002). *Die Aufklärung* (Enzyklopädie deutscher Geschichte, Band 61). München: Oldenbourg.

Het Fries kent een aantal dialecten en veel dialectvarianten van een woord zijn volgens het vertaalwoordenboek toegestaan. Zoeken we het woord *duim* op dan vinden we daar zowel 'tomme' in het Kleifries als 'tûme' in het Woudfries, de twee meest gesproken dialecten. Hetzelfde geldt voor *kruimel* ('krommel', 'krûmel'), *jij* ('do', 'dû') en vele andere woorden. Maken we een meervoud van een woord, dan kan er in het Fries *-en* of een *-s* als uitgang achter geplakt worden. Voor een groot aantal woorden mogen we beide uitgangen gebruiken: *vormen* geeft in het woordenboek 'foarmen' of 'foarms', en *opmerkingen* 'opmerkings' of 'opmerkings'. Bij de werkwoorden bestaan er twee regelmatige soorten eindigend op *-e* ('tel-le') en *-je* ('betelje'). Beide worden verschillend vervoegd. Wat het extra lastig maakt, is dat er werkwoorden zijn waarbij beide varianten zijn toegestaan, zoals bijvoorbeeld 'sweve' of 'sweefje'

(*zweven*) en 'bûge' of 'bûgje' (*buigen*).

Kortom, als wij afgaan op het woordenboek is er veel toegestaan. Zowel cursisten als docenten worden daar onzeker van. Vaak moet het woordenboek erbij

om te controleren of een variant die een cursist gebruikt, misschien ook toegestaan is. Als docent Fries was ik dan ook blij toen de Fryske Akademy aankondigde dat ze een voorkeurslijst (de zogenoemde Foarkarswurdlist)

op ging stellen. Voor het onderwijs is het belangrijk dat er meer duidelijkheid komt in wat er aangeleerd moet worden. Natuurlijk is zo'n lijst wel wennen, want er komen vormen in voor die ik zelf nooit gebruikte. Ik was dan ook erg benieuwd of de vormen die in de lijst zijn opgenomen na drie jaar al een beetje als norm geaccepteerd zijn. In het kader van mijn master Fries heb ik dan ook onderzocht bij mensen van wie ik weet dat ze het Fries vaak schrijven, welke vorm zij in de praktijk gebruiken.

Bewuste Friesschrijvers

Het onderzoek is gehouden onder 'bewuste Friesschrijvers', onder anderen docenten Fries en mensen die werken bij verschillende

Poster van Krúskes. Zie <www.kruskes.nl>

instellingen voor het promoten van de Friese taal. In totaal zijn er 69 vragenlijsten ingevuld. In het onderzoek is een onderscheid gemaakt tussen spreek- en schrijftaal. Het is namelijk bekend dat bij het schrijven vaker genormeerd Fries gebruikt wordt dan bij het spreken.

De deelnemers konden eerst aangeven welke variant van een woord ze in de spreektaal gebruiken, daarna werd hetzelfde gevraagd voor de schrijftaal. In totaal zijn er twaalf woorden onderzocht. Het gaat om woorden met meerdere varianten in de schrijfwijze of uitspraak, woorden met twee meervoudsvormen en werkwoorden waarvan de infinitieven verschillende uitgangen hebben.

De Fryske Akademy geeft bijvoorbeeld in de Foarkarswurdlist aan dat we *alderhande* moeten gebruiken. In de spreektaal doet slechts 10 procent van de deelnemers dit in de praktijk, bij het schrijven wordt deze vorm door 23 procent gebruikt. De vorm *allerhande* heeft bij de meeste mensen wel bij beide soorten taalgebruik de voorkeur, respectievelijk 51 en 44 procent. Opvallend bij het woord *apel* is dat 46 procent van de respondenten deze voorkeursvorm gebruikt bij het schrijven en maar 20 procent in de spreektaal. Het merendeel van de respondenten heeft een sterke voorkeur voor het woord *elk* in de spreektaal (81%). Bij het schrijven gebruikt minder dan de helft (46%) die vorm terwijl deze wel de norm is. Naast de voorkeursvormen *klontsjje*, *krom* en *tomme* bestaan ook de dialectvarianten *klûntsje*, *krûm* en *tûme*. Deze dialectvormen komen voor in het Woudfries. Van de respondenten geeft een derde (32%) aan dat ze Woudfries spreken. Toch ligt het percentage van het gebruik van deze dialectvarianten hoger. Voor *klûntsje* is

dat in de spreektaal 33 procent en in de schrijftaal 52 procent. Voor *krûm* geldt dat 36 procent van de mensen deze in de spreektaal gebruikt en 46 procent in de schrijftaal. In de spreektaal gebruikt 42 de variant *tûme*, in de schrijftaal 39 procent.

Grote verschillen tussen praktijk en norm

Zoals eerder aangegeven, kunnen in het Fries bij sommige woorden verschillende meervoudsuitgangen gebruikt worden. De voorkeurslijst heeft ook hier een richtlijn voor gegeven. Bij het woord *opmerkingen* gebruikt ongeveer de helft (49%) in de spreektaal de aangewezen vorm. In de schrijftaal is dit percentage teruggelopen naar 35 procent. Voor het woord *wegeringen* liggen die percentages respectievelijk op 77 en 64 procent. Ook hier zien we dus een afname in het gebruik van de voorkeursvorm in de schrijftaal. Het genormeerde woord *tiidwurdsfoarms* in de lijst laat een wel heel bijzonder beeld zien. Bijna iedereen (96%) gebruikt *tiidwurdsfoarmen* in de spreektaal en in de schrijftaal. Dit is in tegenspraak met de opmerking van de Fryske Akademy dat er vooral gekeken is naar welke vorm het meeste voorkomt.

Tot slot is er gekeken naar de werkwoorden met twee verschillende uitgangen. Bij twee van de werkwoorden uit de vragenlijst geeft de Fryske Akademy de voorkeur aan het werkwoord met de uitgang op *-e*: *bûge* en *sweve*. In de spreektaal gebruikt inderdaad 78 procent van de ondervraagden *bûge* en 87 procent *sweve*. In de schrijftaal liggen deze percentages respectievelijk op 70 en 75 procent. In beide gevallen zien we bij de schrijftaal dus een lichte afname

bij de voorkeursvariant. De voorkeursvariant *ferbyldzje*, naast *ferbylde*, *ferbeelde* en *ferbeeldzje*, wordt bij het spreken gekozen door 48 en bij het schrijven door 80 procent. Hier wordt dus wel gekozen voor de variant op *-je*.

Een aantal deelnemers gaf in een reactie op het onderzoek aan dat ze zich er bij het invullen van het onderzoek bewust van werden dat ze niet altijd even consequent zijn in het gebruik van een bepaald dialect en vaak kiezen voor de makkelijkst uit te spreken variant. Verder werd aangegeven dat men bij het schrijven soms ook rekening houdt met welke persoon of groep het leest.

Conclusie

Uit dit kleine onderzoek kunnen we concluderen dat de vormen zoals die in de Foarkarswurdlist zijn opgenomen nog lang niet altijd door de ‘professionals’ in het Fries als voorkeursvormen worden geaccepteerd. Sterker nog: in enkele gevallen kiezen mensen bewust of onbewust voor de vorm die het verst van het Nederlands afstaat, hoewel die niet altijd de genormeerde is. Dit taalgedrag wordt wel met het begrip *distantiëring* aangeduid. Mensen die Fries willen spreken of schrijven, nemen regelmatig afstand van de vorm die het dichtst bij het Nederlands staat, hoewel ook deze juist is. Het zou daarom goed zijn om de Foarkarswurdlist meer onder de aandacht te brengen van de mensen die vaak Fries schrijven. Vooral bij het ontwikkelen van leermiddelen en boeken zouden schrijvers zich aan deze lijst moeten houden, zodat de voorkeursvormen meer als norm aanvaard raken én gebruikt worden. ■

Renske van der Meer-Pasma

ONDERZOEK EN PRAKTIJK

Promotieonderzoek over grammatica in de lerarenopleiding

Hoofdredacteur van *Levende Talen Magazine* Johan Graus is op 20 november 2018 cum laude gepromoveerd tot doctor in de Letteren aan de Radboud Universiteit Nijmegen. De titel van zijn proefschrift luidt *Student Teacher Cognitions on Form-Focused Instruction: An Explanatory Sequential Study of Dutch Undergraduate and Post-Graduate EFL Student Teachers*. Hij ontving een promotiebeurs voor eerstegraads bevoegde docenten van Dudoc-Alfa, een programma dat onderzoek bevordert op het terrein van de vakdidactiek van de geesteswetenschappen.

De onderzoeksvraag die Graus zich stelde was: ‘Welke cognities over grammaticaonderwijs hebben de leraren in opleiding aan Nederlandse hbo-lerarenopleidingen Engels in de bachelor- en masteropleiding, waar komen die cognities vandaan en wat is de rol van de opleiding in het ontwikkelen ervan?’ De uitkomst heeft een verrassende paradox aan het licht gebracht.

De onderzochte leraren in opleiding kregen in het eerste en tweede opleidingsjaar een grammaticacursus binnen het vakinhoudelijke programma – om hun professionele kennisbasis te verbreden, onder meer om didactische beslissingen te kunnen nemen over grammaticale problemen. Daarnaast kregen ze ook een intensieve grammaticadidactiekcursus waarin ze geconfronteerd werden met betekenisgerichte, communicatieve en geïntegreerde werkvormen. Studenten kwamen in de bacheloropleiding binnen met een sterk traditioneel

beeld van grammaticaonderwijs, vooral door hun eigen ervaringen in het middelbaar onderwijs. Tijdens hun stage werd dat beeld nog eens versterkt.

Bij vierdejaarsstudenten was het beeld van grammaticaonderwijs volgens verwachting verschoven. Nu vonden ze de communicatieve competentie veel belangrijker: grammatica is slechts een middel om het doel van taalvaardigheid te ondersteunen. Maar in scherp contrast met deze opvatting, bleven de leraren in opleiding in de praktijk vormgerichte, expliciete, systematische en relatief geïsoleerde grammaticale instructie aanbieden. Nader onderzoek liet zien dat de grammaticadidactiekcursus weinig

impact had gehad, maar dat de studenten wél sterk beïnvloed waren door de vakinhoudelijke grammaticacursus, waarin gebruik werd gemaakt van traditioneel en weinig effectief grammaticaonderwijs. Die cursus had als doel hun professionele kennis over de Engelse grammatica te vergroten, niet hun Engelse taalvaardigheid. Zij hadden deze cursus echter opgevat als model voor hun eigen didactisch handelen in de klas met taalvaardigheid als doel. Zo werden de cognities over grammaticaonderwijs bij leraren in opleiding onbedoeld negatief beïnvloed door de eigen opleiding. De lerarenopleiding was dus incongruent: zij deed praktisch niet wat de leraren in opleiding wel theoretisch voorgehouden werd.

Lerarenopleiders die vakinhoudelijk onderwijs geven, moeten zich dus bewust zijn van hun voorbeeldrol. Leraren in opleiding krijgen ook les in academische onderzoeksvaardigheden want van docenten wordt verwacht dat ze een professioneel blijven ontwikkelen. Johan Graus heeft hun als lerarenopleider een prachtig voorbeeld gesteld. GW ■

Zie voor een beknopte weergave van het onderzoek: Graus, J. (2018). Grammatica in de lerarenopleiding. In J. Bloemert, K. de Gloppe, W. Lowie, C. Ravesloot, K. van Veen, & J. Graus (Red.). *Vakdidactisch onderzoek en de onderwijspraktijk* (p. 22–27). Utrecht: Levende Talen. Te raadplegen via www.lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/lm/article/view/1811/1418

Student Teacher Cognitions on Form-Focused Instruction

An Explanatory Sequential Study of Dutch Undergraduate and Post-Graduate EFL Student Teachers

Johan Graus